

В. Ю. Євко
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Харківського національного університету
внутрішніх справ

УДК 347.642

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРУ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ

Між батьками-вихователями та органом, який прийняв рішення про створення дитячого будинку сімейного типу, укладається Договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу. Оскільки договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу служить підставою для виникнення відносин, які за своєю правовою природою належать до різних галузей права, можна стверджувати, що цей договір має комплексний характер.

Между родителями-воспитателями и органом, который принял решение о создании детского дома семейного типа, заключается Договор об организации деятельности детского дома семейного типа служит основанием для возникновения отношений, которые по своей правовой природе принадлежат к разным отраслям права, можно утверждать, что настоящий договор имеет комплексный характер.

Between tutor parents and the body which has made a decision to set up a family-type orphanage a contract that regulates the organization of the family-type orphanage's activity is concluded. As the contract on the organization of the family-type orphanage's activity is a legal background for legal relations which by their nature belong to different fields of law, so we can maintain that this contract has complex nature.

Принцип сімейного виховання як передумова формування гармонійної особистості дитини, позбавленої батьківської опіки, був визначений австрійським педагогом Германом Гмайнером, який розробив систему функціонування містечок для дітей-сиріт із сімейними формами виховання — “SOS-Kinderdorf”. У розвитку виховних інститутів для дітей-сиріт Г. Гмайнер виступав за форми виховання, максимально наближені до сімейних, за спільне навчання і утримання хлопчиків і дівчаток.

У Радянському Союзі дитячі містечка за принципом Г. Гмайнера почали створюватися у формі дитячих будинків сімейного типу. Їх організатором став Дитячий фонд ім. Леніна. У 1987 р. згідно з Постановою ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР “Про заходи щодо корінного поліпшення виховання, навчання та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, що залишилися без батьківського піклування” розпочалася дослідно-експериментальна робота з визначення оптимального типу закладів для виховання та розвитку дітей, які залишилися без піклування батьків, з метою їх улаштування від часу народження до початку трудової діяльності. У 1988 р. було прийнято нову постанову Ради Міністрів СРСР “Про створення дитячих будинків сімейного типу”, яка юридично закріпила нову форму сімейного влаштування. Відповідно до п. 1.1 Тимчасового положення про дитячий будинок сімейного типу, затвердженого Наказом Державного Комітету СРСР з народної освіти від 23.10.1989 р., дитячий будинок сімейного типу став новою, експериментальною формою виховання та соціального захисту дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків. Після прийняття Тимчасового положення про дитячі будинки сімейного типу в СРСР з’явилася велика кількість таких будинків.

© Євко В.Ю., 2009.

В Україні створення дитячих будинків сімейного типу розпочалося в 1988 р., а на початку 2000 р. функціонував 91 дитячий будинок сімейного типу у 22 областях, АР Крим та м. Севастополі.

У зв'язку зі збільшенням кількості дитячих будинків сімейного типу на території України, а також недосконалістю Тимчасового положення про дитячий будинок сімейного типу, яке було прийняте ще Державним Комітетом СРСР з народної освіти, виникла потреба в новому, постійному та більш досконалому положенні, і 27 квітня 1994 р. Кабінет Міністрів України прийняв таке Положення, проте згодом і воно перестало задовольняти потреби правового регулювання правовідносин, що виникали в процесі створення, функціонування та припинення діяльності дитячих будинків сімейного типу. Це стало причиною прийняття в 2002 р. Кабінетом Міністрів України нового Положення про дитячий будинок сімейного типу.

Державна підтримка сімейних форм улаштування дітей-сиріт стимулювала суттєвий розвиток цього соціального інституту: станом на 1 січня 2009 р. в Україні діяли 400 дитячих будинків сімейного типу, в яких виховувалося 2 609 дітей [1].

Інститут дитячих будинків сімейного типу як форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні набув законодавчого закріплення в Законі України від 26.04.2001 р. "Про охорону дитинства". 23 лютого 2006 р. Законом України "Про внесення змін до Сімейного кодексу України" нормами про дитячий будинок сімейного типу було доповнено СК.

Сьогодні основною правовою базою створення дитячих будинків сімейного типу є норми СК, які конкретизуються Положенням про дитячий будинок сімейного типу, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 564 від 26.04.2002 р.

У вітчизняній науці проблеми створення, діяльності та функціонування дитячих будинків сімейного типу досліджені недостатньо. Окремим правовим аспектам діяльності дитячих будинків сімейного типу приділялася увага в роботах І. В. Жилінкової [2; 3] та О. І. Карпенко [4]. Комплексне дослідження проблем створення, функціонування та припинення діяльності зазначеного виду влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, було здійснено автором цієї статті у дисертаційному дослідженні [5].

Дитячий будинок сімейного типу, як інститут виховання дітей-сиріт, є не дитячим закладом особливого типу, тобто дитячим будинком, а багатодітною сім'єю, що забезпечує дітям сімейне оточення та виховання. Мета створення дитячого будинку сімейного типу полягає у забезпеченні належних умов для виховання в сімейному оточенні дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Відповідно до ч. 2 ст. 2563 СК України, між батьками-вихователями та органом, який прийняв рішення про створення дитячого будинку сімейного типу, укладається Договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу.

Сторонами Договору є орган опіки та піклування і батьки-вихователі (батько-вихователь). Договір передбачає права і обов'язки сторін, порядок матеріального забезпечення дитячого будинку сімейного типу та соціального забезпечення його вихованців.

Метою цієї статті є визначення правової природи Договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу. Ця проблема ще не була об'єктом дослідження в Україні. У Російській Федерації існує форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, схожа з дитячим будинком сімейного типу — прийомна сім'я, яка створюється на підставі договору про передавання дитини (дітей) на виховання в сім'ю.

У російській науковій літературі існує декілька різних точок зору з приводу правової природи цього договору. Прихильники першої стверджують, що зазначений договір має трудовий характер, другі вважають, що він є сімейно-правовим, треті вбачають у ньому різновид цивільно-правових договорів і, нарешті, останні говорять про змішану правову природу договору про передачу дитини в прийомну сім'ю [6].

Проте, на наш погляд, жодна із наведених позицій не може повною мірою задовольнити потреби правового регулювання відносин, які виникають під час діяльності дитячих будинків сімейного типу в Україні. Це обумовлено тим, що Договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу є підставою виникнення різноманітних особистих немайнових та майнових відносин, які мають різногалузеву природу:

- адміністративні — щодо здійснення органом опіки та піклування контролю виконання батьками-вихователями своїх обов'язків щодо виховання та утримання дітей;
- сімейні — щодо виховання та утримання батьками-вихователями дітей, взятих

ними для виховання та спільного проживання;

- трудові — щодо надання органами опіки та піклування грошового забезпечення батькам-вихователям;

- цивільні, які виникають між батьками-вихователями та дітьми щодо здійснення першими повноважень законних представників цих вихованців тощо.

Правову природу договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу визначити досить важко, оскільки нез'ясованим залишається питання, чи правомірно віднести договір, у якому однією зі сторін є орган управління, до публічного права чи він повністю належить до сфери регулювання приватного права. З'ясування цього питання має велике значення, бо від цього залежить, яке договірне право застосовується (приватне чи публічне, цивільне чи адміністративне), які діють засоби регулювання, які є можливості для здійснення управлінських дій і який вибрати правовий шлях вирішення спорів у галузі управління. Як зазначив Ю. М. Старілов, якщо однією стороною договору або навіть обома сторонами є суб'єкти публічно-правових адміністративних дій, то це зовсім не означає, що в даному випадку укладається адміністративний договір [7, с. 46].

Теорія адміністративного права в різні часи намагалася визначити особливості адміністративних договорів [8; 9]. Доктриною адміністративного права були розроблені і певні їх ознаки, за допомогою яких можна відмежувати адміністративні договори від інших видів договорів [7, с. 46; 8, с. 42 - 45]. Визначені нею характерні риси адміністративних договорів варто розглянути для з'ясування того, чи має договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу публічно-правовий характер, тобто є адміністративним договором, чи він усе ж таки є цивільно-правовим договором, а отже, регулює відносини, що належать до приватної сфери.

Розглядаючи ознаки адміністративного договору, можна зробити висновок, що деякі з них дійсно притаманні Договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу. Так, однією зі сторін цього договору є державний орган, який згідно з договором має відповідний обсяг владних повноважень: орган опіки та піклування має право здійснювати контроль за умовами проживання вихованців у дитячому будинку сімейного типу (п. 7 Положення про дитячий будинок сімейного типу) та належним використанням коштів і матеріальних цінностей. Таким чином, орган управління зберігає владні повноваження відносно батьків-вихователів, але батьки-вихователі цьому органу не підпорядковуються, однак за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків можуть нести відповідальність в адміністративному порядку.

Отже, договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу властиві деякі ознаки адміністративного договору, але він не є адміністративним договором, оскільки сфера відносин, що ним регулюється, є приватноправовою, спори, які виникають під час його дії, вирішуються в судовому порядку. Однак, незважаючи на це, договір усе ж таки породжує певні адміністративно-правові відносини — це відносини з контролю за перебуванням у сім'ї батьків-вихователів вихованців дитячого будинку сімейного типу, які регулюються саме адміністративними нормами, а не договором, і органи опіки та піклування виявляють у цих відносинах саме свої владні повноваження по відношенню до батьків-вихователів, і між ними відсутня та рівноправність, що притаманна цивільно-правовим відносинам. Таким чином, договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу можна вважати приватноправовим із публічно-правовими елементами. По-перше, до сфери публічного права належить один із його суб'єктів — орган опіки та піклування; по-друге, публічно-правовий характер має його зміст — обов'язок зазначеного органу здійснювати нагляд за проживанням вихованців у дитячому будинку сімейного типу.

Крім відносин щодо виховання та утримання дітей, договір регулює відносини з виплати батькам-вихователям грошового забезпечення. За своєю правовою природою ці відносини є трудовими. Праця батьків-вихователів з виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, взятих ними у власну сім'ю, прирівнюється до праці педагогічних працівників. Завдяки цьому договір набуває деяких ознак трудового договору. Але чи можна ототожнювати його з трудовим договором?

Для того щоб відповісти на це запитання, необхідно розглянути ознаки, притаманні трудовому договору. Із визначення трудового договору зазвичай виводять дві основні ознаки, що відрізняють його від цивільно-правових договорів. По-перше, це підкорення працівників внутрішньому трудовому розпорядку, а, по-друге, регулювання трудовим договором процесу праці, тоді як цивільно-правовий договір укладається щодо результатів праці. Але обидві ці ознаки були піддані критиці в науковій літературі. М. І. Брагінський

та В. В. Вітрянський вказали на те, що “необхідність підкорятися волі іншої сторони повністю укладається в межі будь-якого цивільно-правового зобов’язання взагалі і цивільно-правового договору зокрема” [10, с. 23]. Крім того, існують трудові договори, які не передбачають підкорення працівника внутрішньому трудовому розпорядку, наприклад, договір з надомним працівником. Щодо передачі власникові результатів праці, то ніхто не забороняє укласти цивільно-правовий договір, за яким жодний результат праці замовнику не передається, оскільки послуга, що надається за таким договором, невіддільна від самого процесу її надання.

У зв’язку з цим у літературі запропоновано формально-юридичний критерій розмежування цивільно-правового і трудового договорів. При укладанні цивільно-правового договору слід зважати на те, що підрядник (виконавець, автор тощо) виконує роботу на свій ризик, самостійно організовує її виконання, не підкоряється правилам внутрішнього трудового розпорядку, не має права на одержання допомоги за соціальним страхуванням. А, при укладанні трудового договору працівник підкоряється правилам внутрішнього трудового розпорядку, про прийняття його на роботу видається наказ, працівник має право на одержання допомоги за соціальним страхуванням [11, с. 145]. Крім того, трудові відносини регулюються, за загальним правилом, імперативними нормами, а тому угода між сторонами трудового договору можлива тільки з питань, які не врегульовані законодавством, а також у випадках, коли нормам права прямо чи непрямо надається диспозитивне значення. Цивільно-правові відносини, навпаки, регулюються в переважній більшості диспозитивними нормами, а імперативне регулювання для цивільно-правових відносин є винятком.

Положення про дитячий будинок сімейного типу містить як імперативні, так і диспозитивні норми. Слід зазначити, що диспозитивному регулюванню підлягає матеріальне забезпечення діяльності дитячого будинку сімейного типу, а імперативному — немайнові права та обов’язки, що виникають між сторонами Договору та між батьками-вихователями і вихованцями дитячого будинку сімейного типу.

Таким чином, договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу не можна повністю отожднювати з трудовим договором, незважаючи на те, що він спричиняє виникнення відносин щодо грошового забезпечення батьків-вихователів, а такі відносини за своєю правовою природою є трудовими.

Та обставина, що договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу служить для підставою виникнення відносин, які за своєю правовою природою належать до різних галузей права, дає змогу стверджувати, що зазначений Договір має комплексний характер.

На жаль, у цивілістичній літературі питання комплексних договорів розроблено недостатньо і, водночас, склалася думка про такі договори як про нетипові відносини [12, с. 47; 13, с. 33-37]. Проте проблема комплексних договорів значуща не тільки для класифікації існуючих договорів, хоча й цей аспект є досить важливим. Їх виділення має також практичне значення, бо у зв’язку з цим виникають найбільші труднощі при застосуванні норм зобов’язального права [14, с. 62]. Відсутність достатньої чіткості в термінах, що застосовуються в юридичній літературі, нерідко призводить до змішування понять комплексного і змішаного договорів [12; 15]. Іноді ж поняття “змішаний договір” та “комплексний договір” використовуються як синоніми. Так, О. Є. Щербініна договір про участь у торговельно-промисловій виставці характеризує то як комплексний, то як змішаний договір [16, с. 6, 10].

Критерій для розмежування вищенаведених понять був запропонований О. М. Садіковим. На його думку, комплексні правові явища (в тому числі й договори) є сполученням різногалузевих елементів, а змішані договори містять елементи різних договорів одногалузевої належності [13, с. 34, 36]. За визначенням А. О. Собчака комплексні договори служать підставою виникнення двох і більше зобов’язань, об’єднаних єдиною господарською метою. Необхідність координації зобов’язань, що виникають, їх пристосування до досягнення єдиної господарської мети в межах правовідносин, що породжуються комплексним договором, викликає до життя організаційні відносини. Поєднання організаційних та майнових відносин — відмінна риса комплексного договору, яка визначає багатосторонній характер регулювання зазначених відносин. У літературі комплексні договори розглядаються як різновид господарських договорів, що застосовуються у відносинах між організаціями [14, с. 64]. Але є підстави вважати, що загальна конструкція комплексного договору може бути поширена не тільки на господарські договори за участю юридичних осіб, але й на інші види договорів. Зокрема,

договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу також має ознаки, притаманні комплексним договорам.

По-перше, зазначений договір є підставою для виникнення цілої низки правовідносин як майнового, так і немайнового характеру, по-друге, правовідносини, що виникають унаслідок укладення цього Договору, є предметом регулювання різних галузей права, і, по-третє, зобов'язання, що виникають із цього договору, об'єднані єдиною метою - створення найкращих умов для забезпечення особистих і майнових прав дітей, позбавлених батьківського піклування, і максимальне наближення цих умов до сімейних.

Певний час питання про мету договору в радянській юридичній літературі спеціально не розглядалося. У працях радянських цивілістів розроблено більш загальне питання про мету у зобов'язаннях [17, с. 81-84, 108-170; 18, с. 60-65]. Питання про мету договору було порушене Р. О. Халфіною, яка наголосила, що "мета договорів у радянському соціалістичному цивільному праві єдина. Вона полягає у виконанні планів соціалістичних організацій і в задоволенні матеріальних та культурних потреб громадян" [19, с. 116]. Але зважаючи на те, що сьогодні, у зв'язку зі змінами в суспільстві і, як наслідок, змінами в законодавстві, метою договорів не може бути виконання народногосподарських планів організаціями, в найбільш загальному вигляді метою договору все ж таки залишається забезпечення матеріальних і культурних потреб громадян.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Конвенції ООН Про права дитини, в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється найкращому забезпеченню інтересів дитини. Захищаються права дитини і внутрішнім законодавством України. Так, ст. 51 Конституції проголошує, що дитинство охороняється державою. Відповідно до п. 1 Положення про дитячий будинок сімейного типу, метою створення дитячого будинку сімейного типу є забезпечення належних умов для виховання в сімейному оточенні дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Батьки-вихователі, які є сторонами в Договорі, виступають законними представниками вихованців і захисниками їхніх прав та інтересів у всіх установах і організаціях, включаючи судові, і не можуть використовувати надані права всупереч інтересам дітей.

Таким чином, можна зробити висновок, що безпосередньою метою договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу є саме охорона і захист прав та інтересів дітей, які приймаються для виховання та спільного проживання в дитячий будинок сімейного типу.

Про необхідність захищати інтереси дитини, охороняти їх та забезпечувати йдеться і в Сімейному кодексі України, Законі України "Про охорону дитинства" від 26 квітня 2001 р. та в інших нормативно-правових актах, спрямованих на захист малолітніх та неповнолітніх осіб. Але незрозуміло, що саме має на увазі законодавець, вживаючи термін "інтереси дитини". Комплексних досліджень із цього питання поки що не проведено. Разом із тим питання інтересу в праві взагалі присвячено дуже багато робіт [20; 21; 22; 23; 24; 25; 26], проте єдиної точки зору з цього приводу не існує. На нашу думку, слід приєднатися до визначення В. О. Рясенцева, який під інтересом дитини розумів збереження її здоров'я, нормальний фізичний та психічний її розвиток, виховання в ній тих якостей, що вимагаються від людини [27, с. 153].

На відміну від українських та російських науковців у галузі сімейного права, західні вчені досить докладно розробили теорію інтересу дитини в праві [28, с. 198-199]. Крім того, на Заході при застосуванні на практиці законодавства, яке захищає і охороняє права дітей, усі справи вирішуються саме з огляду на якнайкраще забезпечення інтересу дитини. Серед положень комплексного договору завжди можна виділити основне, навколо якого групуються інші. Саме це основне положення і покликане забезпечувати досягнення тієї мети, яка викликала до життя договір. У даному випадку основними правами і обов'язками, передбаченими договором про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу, є обов'язок батьків-вихователів виховувати дітей, піклуватися про їхнє здоров'я, духовний, моральний і фізичний розвиток, навчання, підготовку до праці. Інші правовідносини, що породжуються цим комплексним договором, мають допоміжний характер, але акцесорними у традиційному розумінні їх назвати не можна, оскільки вони можуть існувати самостійно, незалежно від основного зобов'язання [14, с. 64]. Таким чином, весь комплекс правовідносин, що породжується договором, групується навколо сімейних правовідносин батьків-вихователів і вихованців дитячого будинку сімейного типу та обслуговує їх, сприяючи досягненню основної мети договору — створенню

найкращих умов для забезпечення особистих та майнових прав дитини.

Враховуючи все вищесказане щодо характеристики та особливостей Договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу, можна дати таке його визначення:

Договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу — це комплексний договір між органом опіки та піклування і батьками-вихователями відповідно до якого батьки-вихователі зобов'язуються виховувати взятих для виховання та спільного проживання в дитячій будинок сімейного типу дітей, позбавлених батьківського піклування, вчиняти правочини та інші юридичні дії від імені та в інтересах малолітніх вихованців або давати згоду на вчинення правочинів неповнолітніми вихованцями, представляти і захищати їхні інтереси в усіх державних установах, включаючи судові, а орган опіки та піклування зобов'язується утримувати цих дітей і виплачувати батькам-вихователям грошове забезпечення.

Список використаних джерел

1. Пеша І. В. Дитячі будинки сімейного типу в системі захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [Електронний ресурс] / Пеша І. В. — Режим доступу : <http://www.dipsm.org.ua/all/2288>.
2. Жилинкова І. В. Правовое положение несовершеннолетних членов детских домов семейного типа / И. В. Жилинкова // Материалы Всесоюзной научно-практической конференции "Семейный детский дом: проблемы теории и практики" (Звенигород, 20-22 декабря 1990 г.). — М., 1992. — С. 36-57.
3. Жилинкова І. В. Правовой режим имущества членов семьи / И. В. Жилинкова. — Х. : Ксилон, 2000.
4. Карпенко О. І. Правові засади утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук. : спец. : 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / О. І. Карпенко. - Х., 2002.
5. Москалюк В. Ю. Дитячий будинок сімейного типу як форма улаштування дітей, позбавлених батьківського піклування (цивільно-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / В. Ю. Москалюк. — Х., 2003.
6. Понятие и правовая природа договора о передаче ребенка (детей) на воспитание в приемную семью [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.allpravo.ru/diploma/doc39p0/instrum6603/item6611.html>.
7. Стариков Ю. Н. Административный договор: опыт законодательного регулирования в Германии / Ю. Н. Стариков // Государство и право. — 1996. — № 12. — С. 40-52.
8. Новоселов В. И. К вопросу об административных договорах / В. И. Новоселов // Правоведение. — 1969. — № 3. — С. 40-45.
9. Ямпольская Ц. А. О теории административного договора (вместо рецензии) / Ц. А. Ямпольская // Советское государство и право. — 1966. — № 10. — С. 132-136.
10. Брагинский М. И. Договорное право : общие положения / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. — М. : Статут, 2002. — 848 с.
11. Научно-практический комментарий к законодательству Украины о труде. В 2-х т. — Симферополь : Таврида, 1998. — Т. 1. — 896 с.
12. Ойгензихт В. А. Нетипичные договорные отношения в гражданском праве : учебное пособие / В. А. Ойгензихт. — Душанбе, 1984. — 128 с.
13. Садиков О. Н. Нетипичные институты в советском гражданском праве / О. Н. Садиков. // Советское государство и право. — 1979. — № 2. — С. 32-39.
14. Собчак А. А. Смешанные и комплексные договоры в гражданском праве / А. А. Собчак. // Советское государство и право. — 1989. — № 11. — С. 61-66.
15. Брагинский М. И. Хозяйственные договоры в сфере материально-технического снабжения и сбыта / М. И. Брагинский, Г. С. Шапкина. — М., 1976.
16. Щербинина О. Е. Правовое регулирование международных торгово-промышленных выставок : автореф. дис. на стиск. учен. степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.03 "Гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право" / О. Е. Щербинина. — Л., 1984. — 20 с.
17. Агарков В. В. Обязательства по советскому гражданскому праву / В. В. Агарков // Ученые труды ВИОН НКЮ СССР. Вып. III. — М. : Юриздат НКЮ СССР, 1940. — 192 с.
18. Новицкий И. В. Общее учение об обязательстве / И. В. Новицкий, Л. А. Лунц. — М. : Госюриздат, 1950. — 416 с.
19. Халфина Р. О. Значение и сущность договора в советском социалистическом гражданском праве / Р. О. Халфина. — М. : Изд-во АН СССР, 1954. — 240 с.
20. Венедиктов А. В. Государственная социалистическая собственность / А. В. Венедиктов. — М.—Л. : Изд-во и 1-я типография изд-ва Акад. наук СССР в Ленингр., 1948. — 840 с.

21. *Витрук Н. В.* Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе / Н. В. Витрук. — М. : Наука, 1979. — 230 с.
22. *Грибанов В. П.* Осуществление и защита гражданских прав / В. П. Грибанов. — М. : Статут, 2000. — 411 с.
23. *Малеин Н. С.* Охраняемый законом интерес / Н. С. Малеин // Советское государство и право. — 1980. — № 1. — С. 27-34.
24. *Новицкий И. Б.* Солидарность интересов в советском гражданском праве (Отношения товарищеского сотрудничества и социалистической взаимопомощи) / И. Б. Новицкий. — М. : Госюриздат, 1951. — 120 с.
25. *Серебровский В. И.* Вопросы советского авторского права / В. И. Серебровский. — М. : Изд-во АН СССР, 1956. — 284 с.
26. *Толстой Ю. К.* К теории правоотношения / Ю. К. Толстой. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1959. — 87 с.
27. Советское семейное право / Под ред. В. А. Рясенцева. — М. : Юрид. лит., 1982. — 256 с.
28. Family law. Second edition by Harri D. Krause. West publishing CO. St. Paul, Minn. — 1996. — 339 p.

*Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права та процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ
(протокол № 2 від 16 вересня 2009 року)*

Надійшла до редакції 11.10.2009
Рекомендована до друку 01.12.2009

